

KARAMANLI NİZÂMÎ'NİN ŞAİR VE ŞİİR HAKKINDAKİ MÜLÂHAZALARI

KARAMANLI NIZAMI'S REMARKS ON THE POET AND POETRY

Hasan EKİCİ*

Öz

Klasik Türk şiirinin poetikası şairlerin eserlerindeki şiirlerinden hareketle tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu eserlerde şair/şiir karşılığında kullanılan kelime ve tamlamalar, bir şairde olması gereken hususlar ve şair/şiir ile ilgili benzetme unsurları yer almaktadır. Ayrıca kaleme alınan eserlerde şairlerin yaşadığı dönemin sanat ortamına bakışı, diğer şairlerle ilgili görüşlerini görebilmek mümkündür.

XV. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Karamanlı Nizâmî, şair ve şiir anlayışına yönelik görüş ve düşüncelerini Divan'ındaki kasidelerinin fahriye bölümleri, gazellerinin makta/mahlas beyitleri ile poetik nitelikli diğer beyit ya da bentlerinde dile getirmiştir. Karamanlı Nizâmî, şair ve şiirle ilgili görüşlerini dile getirdikten sonra poetik metinlerden (beyit, mısra, bend) yararlanarak şair ve şiirle ilgili benzetmelere yer vermiştir. Bu bağlamda şairlikle ilgili nergis ve bülbül; şiirle ilgili olarak da altın, cevher, misk/la'l, mu'ciz, şeker, çadır/şemsiye, gül ve tuzak gibi kavramlarla benzerlik ilişkisi kurmuştur.

Bu çalışma üç kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda Karamanlı Nizâmî'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda Karamanlı Nizâmî Divanı'ndan hareketle şair anlayışı ile ilgili genel görüşlere, benzetmelere ve ismini andığı, etkilendiği şairlere yer verilmiştir. Üçüncü kısımda ise Karamanlı Nizâmî'nin şiir hakkındaki görüşlerine ve şiirle ilgili yaptığı benzetmelere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk Şiiri, Poetika, Şair, Şiir, Karamanlı Nizâmî

Abstract

The poetics of classical Turkish poetry are tried to be determined by the poems in the works of poets. These works include words and pronouncements used in exchange for a poet/poem, what should be in a poet, and elements of analogy made in relation to poethood. In addition, it is possible to see the poet's view of the art environment of the period in which they lived, and the views about other poets.

Karamanlı Nizami, one of the most important poets of the XVth century, expressed his views and thoughts about the poet and his understanding of poetry in the fahriye sections of his eulogies in his Divan, the makta/mahlas couplets of his ghazals, and other couplets or bends of poetic quality. Karamanlı Nizâmî, after expressing his views on the poet and poetry, made use of poetic texts (couplet, verse, bend), and included parables about poet and poetry. In this context he also established

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasanekici@aksaray.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2004-1371>

a similarity relationship with concepts such as daffodil and nightingale for poet and poetry, gold, ore, musk/la'l, muciz, sugar, tent/canopy, rose and trap for poems.

This work consists of three parts: the first part gives information about the life and literary personality of Karamanlı Nizami. In the second section, general views about the understanding of the poet from the Nizami Divan, parables about the understanding of the poet and the names of the poets who influenced him and mentioned by him are given. In the third part, Karamanlı Nizami's views on the understanding of poetry and the parables related to poetry are addressed.

•

Keywords

Classical Turkish Poetry, Poetica, Poet, Poem, Karamanlı Nizami

GİRİŞ

Poetika, ilk olarak Aristoteles tarafından kullanılan şiir, dram sanatı, epik gibi konuları ele alan ve taklit (mimesis) ile ilişkilendirilen bir terimdir.¹ İlk dönemlerde güzel sanatların bütün alanları için estetik veya güzelliğin ifade ediliş biçimi olarak açıklanan poetika, Tanzimat dönemiyle gelişen “Yeni edebiyat” alanında farklı şekillerde ortaya konmuştur. Poetikanın farklı alanlarda birçok tanımı yapılsa da araştırmacılar genellikle şiirle ilgisi üzerinde durmuşlardır. Poetika kavramı, Yunanca “poietike” kelimesinden yapmak, üretmek, yaratmak gibi daha genel anlamda sanatla ilişkili olarak kullanılmaktayken (Gür ve Koçakoğlu, 2009, s. 79-187) bugün daha çok edebî metinler ve şiir sanatıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Orhan Okay’a göre (2011, s. 17) geniş anlamıyla poetika, şiire dair her konuyla uğraşan bir bilim alanı şeklinde tanımlanabilir. Okay, poetika bağlamında şekilsel unsurlar (vezin, kafiye, nazım şekilleri), şiirde dış yapı, ahenk, armoni, ritm ve şiirin dili gibi başlıklar üzerinde durmaktadır. Ayrıca muhteva (konu, mâna, imajlar sistemi, edebî sanatlar, temalar), şiirin ferdi ve sosyal karakteri, şiirin kaynağı ve estetik gibi unsurların da poetika bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır (2011, s. 17). Sazyek ise (2000, s. 10), poetikayı, şiirin değişik türlerini ve tarzlarını açıklayan, yorumlayan, şerh eden bir inceleme yönteminden çok şiirle ilgili her türlü meselenin genel ölçekte ele alınması şeklinde ifade etmektedir. Sazyek’e göre, poetika, bizzat şairlerin (kendi) şiir(lerin)in biçimini, içeriğini, üslubunu ve estetiğini kapsayan konularda herhangi bir sanatçıyı ya da eseri hedef almaksızın ortaya koyduğu görüşleri, tespitleri, önerileri, içeren çalışmalar(ın)dan meydana gelen bir bütündür. Bu açıklamalar dikkate alındığında poetikanın amacının, şiiri belli bir kalıba sokmadan, şairin görüşlerini, şiir anlayışını, üslubunu, eserinin içeriğini ve estetik unsurlarını ortaya koyma olduğu söylenebilir. Dolayısıyla şair kendi poetik anlayışını üslubuyla ortaya koyabileceği gibi yazdığı eserlerde yaptığı açıklamalarla da ifade edebilmektedir.

Klasik Türk edebiyatı şairleri her dış varlığa edebî bir hassasiyetle yaklaştıkları gibi şair, şiir, edebiyat ve sanatla ilgili mevzulara da aynı gözle bakmışlardır. Eserlerinde belagat ve şiirle ilgili kavramlardan hareketle söz ve manaya ait renkli hayaller, güçlü ve mantıklı benzetmeler oluşturmuşlardır (Doğan, 2002, s. 18). Şairler, edebî tefekkür alanında şiir sanatlarına ilişkin görüşlerini divan mukaddimelerinde/dibacelerinde, kasidelerin fahriye bölümünde, makta beyitlerde, az da olsa bazı mesnevilerin müstakil bölümlerinde ve poetik beyitlerde/şiirlerde dile getirmişlerdir. Ayrıca şu’arâ tezkirelerinde şair ve şiir hakkında geniş mülâhazalarda bulunulduktan sonra şiirin ehemmiyeti üzerinde durulmuştur. Tezkire yazarları, şairlerle ilgili bölümlerde şairin, şiir sanatı üzerinde durmuşlardır (Erkal, 2018, s. 39). Klasik Türk şiiri estetiğinin şekillenmesinde rol alan etkenlerden biri de tasavvufî bakış açısidir. Bu bağlamda eserler kaleme alan sûfî şairler, şiire mana gözüyle bakılmasını her fırsatta dile getirmişlerdir (Gümüş, 2019, s. 155).

Bu çalışmamızda XV. yüzyıl şairlerinden olan Karamanlı Nizâmî'nin şair ve şiire bakışı *Divan*'ındaki manzumelerden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Şairin üslubundan onun şiir anlayışı hakkında fikir sahibi olmak mümkün olduğu gibi şiirlerinin bazı yerlerinde belirttiği görüşler, ahenk unsurları ve şairlik ile ilgili değerlendirmeleri, önerileri de onun şiire bakışının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Aristoteles (2017). *Poetika-şiir sanatı üzerine*. (Akderin F, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

1. KARAMANLI NİZÂMÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

XV. yüzyıl şairi olan Karamanlı Nizâmî'nin hayatı hakkında şu'arâ tezkirelerinde² pek az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilere göre şairin H. 839-844/M.1435-1440 tarihleri arasında Konya'da doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Konya'nın tanınmış müderrislerinden olan Molla Veliyüddin'dir. İlköğrenimini babasından alan Nizâmî, daha sonra ilim tahsili için İran'a gitmiştir. Karamanoğlu Beyliği'nin son döneminde yaşamış bir şair olan Karamanlı Nizâmî, öğrenimini tamamladıktan sonra Karaman'a dönmüştür. O sıralar Karaman beyi olan İbrahim Bey'e bir kaside sunmuştur. *Divan*'ındaki şiirlerine bakıldığında ayrıca Pîr Ahmed Bey, Kasım Bey adındaki Karaman beylerine kaside sunulduğu görülmektedir. *Divan*'ındaki "nergis" redifli kasideyi de Fatih Sultan Mehmed için yazdığı anlaşılmaktadır.

Karamanlı Nizâmî'den bahseden kaynaklar onun Sadrazam Mahmud Paşa vasıtasıyla Fatih Sultan Mehmed'in çağrısı üzerine İstanbul'a giderken yolda vefat ettiğini bildirmektedir. Genç yaşta vefat eden Karamanlı Nizâmî'nin vefat tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak şu an bilinen tek eseri olan *Divan*'ından hareketle şairin 1473'ten önce vefat ettiği ortaya çıkmaktadır.

Şairin *Divan*'ına bakıldığında asıl kişiliğini gazellerinde gösterdiği görülmektedir. Tezkireciler onun şiirlerini Şeyhî ve Ahmed Paşa ile karşılaştırmıştır. Nizâmî şiirlerinde manadan ziyade şekle önem vermiştir. Şairin çok defa cinas, tevriye, teşbih ve kelime oyunları ile şiirlerindeki anlam boşluğunu kapatmaya çalıştığı görülmektedir. Aruz, kafiye, redif gibi ahenk unsurlarını etkili kullanması şairi XV. yüzyılın öne çıkan şahsiyetlerinden biri haline getirmiştir. Karamanlı Nizâmî'nin *Divan*'ında birçok şaire nazire yazdığı görülebilmektedir. Bu şiirlerde sadece bir taklitçi olmamış hatta bazen model aldığı şiirlerden daha güzelini ortaya koymayı başarmıştır. Şair en çok Ahmedî, Ahmed Paşa, Atâyî ve Şeyhî gibi şairleri tanzir etmiştir.

Karamanlı Nizâmî'nin bilinen tek eseri *Divanı*³'dür. Bu eserinde 11 kaside, 124 gazel ile Farsça gazel ve rubâilerden oluşan 42 manzumesi bulunmaktadır.⁴

² İlgili şu'arâ tezkireleri için bk. Sehi Bey, *Heşt Bihîşt*, yz. 1503, 56a; Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbar*, yz. 4225, 152b; Riyâzî, *Riyâzü'ş-Şu'arâ*, yz. 3724, 141a; Fâizî Kafzâde, *Zübdetü'l-eş'âr*, yz. 1877, 100a (İpekten, 1974, s. 15).

³ Haluk İpekten'in *Karamanlı Nizâmî Divanı'nın* tenkitli neşri esas alınarak yapılan çalışmalar şunlardır: Kersu, B. (1992). *Nizami Divanı'nda sevgilide güzellik unsurları* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Savran, Ö. (1996). *Karamanlı Nizâmî Divânı'ndan seçme gazeller ve bugünkü Türkçesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi: Şanlıurfa.

Savran, Ö. (2013). Türk Edebiyatı isimler sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/karamanli-nizmi-nizamii-karamani> Erişim tarihi: 22. 03. 2020.

Somunkıran, R. (1994). *Nizami Divanı' tahlili* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi: Elazığ.

⁴ Karamanlı Nizâmî hakkındaki bilgiler İpekten H. (1974). *Karamanlı Nizâmî hayatı, edebî kişiliği ve Divanı*. Ankara: Sevinç Matbaası ve Bilgin, A. A. (2001). *Karamanlı Nizami. İslam ansiklopedisi* (C. 24, s.453-454). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları adlı çalışmalardan özetlenerek alınmıştır.

2. KARAMANLI NİZÂMÎ'NİN ŞAİRLİK ANLAYIŞI⁵

Klasik Türk şiirinin asırlar boyu süren gelişimi içinde, her bir şairin kendine has bir üslubu oluşmuş ve şairler, oluşan bu üslupla eserler kaleme almışlardır. Şairlerin oluşturmuş olduğu eserlerden hareketle, onların şair ve şiire bakışını ortaya koyabilmekteyiz. Bu makalenin konusunu ve aynı zamanda Karamanlı Nizâmî'nin poetikasının önemli bir bölümünü oluşturan şair anlayışı, elimizde tenkitli metin neşri bulunan divanından hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Karamanlı Nizâmî'nin şairlik anlayışı üç alt başlıkta ele alınmıştır. İlk başlıkta, *Divan'*ından hareketle kendi şairliği ile ilgili değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur. İkinci başlıkta Karamanlı Nizâmî'nin şairlik vasfını benzettiği öğeler irdelenmiştir. Üçüncü başlıkta ise Karamanlı Nizâmî'nin etkilendiği, beğendiğini belirttiği ve ismini andığı şairlere değinilmiştir.

2.1. Karamanlı Nizâmî'nin Şairlik İle İlgili Değerlendirmeleri

Her klasik Türk edebiyatı şairi gibi Karamanlı Nizâmî'nin de şair hakkında görüşleri bulunmaktadır. XV. yüzyıl Divan şairinin poetikası başlığı altında da değerlendirilebilecek olan bu görüşler şu şekilde sıralanabilir:

2.2.1. Şair kendisini övmez: Karamanlı Nizâmî, şairlerin gelenek gereği kendilerini övmek maksadıyla şiir yazdıklarını belirtmektedir. Her şair hüner göstermek adına övgüyü şiirlerinde ön plana çıkarabilmektedir. Şair, bu geleneğe uyan şairlerin dışındadır ve şair şiirini kendini övmek için bir araç olarak kullanmadığını ifade etmektedir:

Her çend ki resm-i şu'arâdur özin ögmek

Ögmek bu Nizâmî özini şi'r ile inşâ (K. 2/52)⁶

"Şiirlerinde kendini övmek her ne kadar şairlerin âdetinden olsa da Nizâmî şiir ve nesirde kendini övmez."

Karamanlı Nizâmî, aşağıda yer alan beyitte de tevâzu sahibi olduğunu ifade etmektedir:

اگرچه مدحت من لایق جناب تو نیست

که هست پیر خرد پیش تو کم از اطفال

Eğerçi midhat-i men lâyıık-i cenâb-ı tu nîst

Ki hest pîr-i hured pîş-i tu kem ez-ettfâl (K. 4/36)

"Benim övgülerim, sana uygun değil; çünkü akıllı olgun bir kişi bile senin yanında çocuklardan daha az akıllıdır."

⁵ Şiir ve şair anlayışı hakkında yapılan bazı çalışmalar için bk. Arı, A. (2005). Şeyh Gâlib'in poetikası, *Osmanlı Araştırmaları*, Mehmed Çavuşoğlu Armağanı-II, XXVI, 53: 51-54; Bayram, Y. (2016). Divan şairinin şiirle ilgili benzetme ve istiareleri. *Mavi Atlas*, 7: 1-35; Coşkun, M. (2011). Klasik Türk şairinin poetikası üzerine. *Bilgi*, 56: 57-80; Doğan, M. N. (2002). *Fuzûlî'nin poetikası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat; Erkal, A. (2009). *Divân şiiri poetikası* (17. Yüzyıl) Ankara: Birleşik Yayınları; Güleç, İ. (2018). *Şiir, şair ve peygambere dair*. İstanbul: Ötüken Neşriyat; Kaya, B. A. (2020). *Necâti Bey'in poetikası (şiir ve şair Anlayışı)*. İstanbul: Akademik Yayınlar; Öztoprak, N. (2005). Rûhî'nin şiir anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12: 101-136; Öztoprak, N. (2006). Rûhî'nin şair anlayışı. *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII: 93-122; Işınsoy, T.- İsen, D. (2007). Fahriyeler ışığında Osmanlı şiirinde ideal şairin portresi. *Bilgi*, 43: 107-116; Karataş, T. (2009). Poetik düşüncesinin klâsik şiirde dile getirilişi: Bâkî Divanı örneği. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), 39: 449-457; Öntürk, T. (2016). Sünbül-zâde Vehbî Divanı'nda şiir ve şair ile ilgili düşünceler. *İdil*, 5 (26): 1743-1762; Tolasa, H. (1982). Divan şairlerinin kendi şiirleri üzerine düşünce ve değerlendirmeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Basılı Kaynak)*, 1: 15-46.

⁶ Bu çalışmada ele alınan örnek beyitler Haluk İpekten'in hazırladığı Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ından metne dâhil edilmiştir. Parantez içinde verilen sayıların ilki şiir numarasını, sonraki sayı ise beyit numarasını vermektedir. Çalışmada kullanılan şiir örneklerine ilişkin kısaltmalar şu şekildedir: Kaside K., gazel G., Farsça müstakil şiirler bölümündeki gazel FG. ve diğer şiirleri D.Ş. şeklinde gösterilmiştir.

2.2.2. Şairin sözleri fıtratına uygundur: Karamanlı Nizâmî'ye göre şairlik, yaratılıştan gelmektedir. Her kişinin sözü onun fıtratını yansıtır. Şair de yazdıklarıyla aslında kişisel özelliklerinden, karakterinden bahsetmiştir:

Lâyık yüzüme sürse Nizâmî yüzini dir

Kim her kişinin sözü olur yüzine lââyık (G. 55/7)

"Nizâmî, yüzünü yüzüme sürse münasıptır der. Ki her kişinin sözü yüzüne (fıtratına) münasıptır."

2.2.3. Şair mütevazı olmalıdır: Klasik Türk şiiri geleneğinde şairlerin kendilerini mübalağalı bir şekilde övmesi genellikle yadırganmayan bir durumdur. Karamanlı Nizâmî, şiirleriyle övünmesinin şaşılacak bir durum olmadığını istifham yoluyla ifade etmiştir. Bununla birlikte şiirlerinin kusurlu olabileceğini ancak kişinin kendi kusurlarını görmediğini irsâl-i mesel yoluyla "kişi kendi aybını görmez" sözüyle açıklamaktadır. Ayrıca şair, yalnız şiirleriyle övünebildiğini kendini bu alanda yetkinleştirmeye çalıştığını dile getirmektedir:

'Acab mi şi'r ile 'âlemde fahr eyler isen

Ki 'aybı her kişinin kendüye kemter görünür (G. 32/7)

"(Ey Nizâmî) dünyada şiirin ile övünsen buna şaşılır mı? Çünkü kişiye kusuru önemsiz görünür."

2.2.4. Şair, dilden dile düşen kişidir: Klasik Türk şiirinde, âşık konumunda olan şair, âşkı yüzünden daima halkın diline düşer, rüsva olur. Bu durum onun utandığı değil aslında övüldüğü bir mevzudur Karamanlı Nizâmî de bu konuda yalnız olmadığını dile getirmektedir:

Dile düşmüş yalunuz ben degülem ilden ile

Dil elinden niceler düşdi benüm gibi dile (D. Ş. II/8)

"Diyardan diyara insanların diline düşen sadece ben değilim, gönülden dolayı benim gibi birçok kişi dile düştü."

2.2.5. Şair, meydan okuyandır: Klasik Türk edebiyatı şairleri, sanatları söz konusu olduğunda zamanının en iyilerine bile meydan okuyacak kadar bir tutum sergilerler. Karamanlı Nizâmî, şiirlerinin başka kişilerin şiirlerinden daha üstün niteliklere sahip olduğunu dile getirmiştir:

مبین چو نظم دگر نظم من که فرق نیست

میان صرہ صراف و طبله بقال

Me-bîn çü nazm-i diger nazm-i men ki fark nîst

Miyân-i sorre-yi sarrâf u table-yi bakkâl (K. 4/47)

"Şiirim başka kişilerin şiiriyle bir görme çünkü sarraf kesesiyle bakkal tablası arasında fark var."

2.2.6. Şair sözü, yalandır: Karamanlı Nizâmî, Kuran-ı Kerim'de şairlerle ilgili olarak; "Şairler(e) gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?" (Kur'an-ı Kerim 26: 224-226) şeklindeki ifadeye göndermede bulunmuştur. Aslında bu ayet birçok klasik Türk şairi tarafından "şair sözü yalandır" yaklaşımlarına referans olmuştur.

Dir isem hüsn-i dil-efrûzuna 'âşık degülem

Sözüm işitme ki bu da'vîde sâdık degülem (G. 78/1)

"Eğer senin gönlü yakan güzelliğine, âşık değilim dersem; ben bu mücadelede güvenilir değilim, (bu nedenle) sözümü dinleme."

2.2.7. Şair, dünyada bir iz bırakmalıdır: Şaire göre, dünyada kalacak olan sadece bir isimdir. Şair, her daim iyi bir nâmla anılmayı arzulamaktadır:

Nizâmî adını şanunu terk it

Cihân içinde ko sen dahı bir ad (G. 8/8)

"Nizâmî adını ve ününü terk et, dünya içinde sen de bir ad bırak."

2.2.8. Şair yazdığı şiirler için Allah'a şükretmektedir: Nizâmî, Allah'ın verdiği dertleri bir şükür vesilesi olarak değerlendirmektedir. Şair, bu durumu, şiir yazma nedeni olarak telakki etmektedir:

Hakk derdünü ihsâna sipâs eyledüğumdür

Bu bir iki destânımı kim eyledüm imlâ (K. 2/53)

"Hakk (Allah) derdini bana verdiği için şükür mahiyetinde bu iki destanı yazdım."

2.2.9. Şair, ağlayandır ve kanlı gözyaşı dökendir: Klasik Türk şairlerinden birçoğu, harf ve kelime oyunlarıyla sanat yapma gayreti içinde olmuşlardır. Karamanlı Nizâmî aşağıdaki beyitte "ن ve م" harflerini vererek "nem/ نم" kelimesini ortaya çıkarmıştır. Şairin gözleri elemden dolayı nemlidir:

Mihnet ü derd ile pür-nemdür Nizâmî'nün gözi

Tutalı gözde makâm ol kaşları nûn ağzı mîm (G. 73/7)

"(Sevgilinin) o kaşları nûn ve ağzı mîme benzeyen vasıfları Nizâmî'nin gözüne yerleştiğinden beri dert ve sıkıntı ile her daim gözleri nemlidir."

Karamanlı Nizâmî, aşktan dolayı acı çektiğini ifade ederek içinde bulunduğu vaziyeti tasvir etmektedir. Şair, bir taraftan kırmızı renkli mürekkebe (sürh) dikkat çekerken diğer taraftan kanlı gözyaşını ifade etmek istiyor. Renk itibarıyla kanlı gözyaşını yakuta, sararmış yüzünü altına benzetmektedir. Göz özelinde düşünüldüğünde ise göz akının/sarısının kanla dolması düşünülebilir.

Ey Nizâmî hâlünü yâkût çeşmün muklesi

Dem-be-dem la'lîn midâd ile yazar zer üstüne (G. 99/9)

"Ey Nizâmî, yakut gibi (kanlı) olan gözün, hâlünü la'l gibi kırmızı renkli mürekkep ile altın üzerine (sararmış göz akına) yazar."

2.2.10. Şair rindânedir: Klasik Türk şiirinde sürekli olarak zahid tipinin karşısında konumlandırılan rint tipi; çıkarsız oluşu, dürüst inancı, kalender-meşrep yapısı itibarıyla şairlerce sevilmiş ve birçok şiirde kendisinden bahsedilmiştir. Karamanlı Nizâmî, kendisini klasik Türk edebiyatı tiplerinden olan rint ile özdeşleştirmiş, zâhidi ise tutarsız davranış ve tutumlarından dolayı münafık olarak telakki etmiştir.

Zâhidâ fâsıkam u rind-i nazar-bâz velî

Bu kadar var ki senün gibi münâfık degülem (G. 78/3)

"Ey zahid, ben günahkâr ve hayata neşeyle, cilveyle bakan bir rindim. Fakat bilinmelidir ki senin gibi münafık değilim!"

2.2.11. Şair, güzel söz söyleyendir: Karamanlı Nizâmî, şiirinde güzellerin vasıfları ile ilgili ince anlamlar taşıyan sözleri ifade ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda şair yazdığı şiirlerin güzel ve etkileyici olduğunu belirtmekte, şiirlerini dinleyen herkesin hayrette kaldığını Arapça bir ibare olan "الله در قائل" ile ifade etmektedir:

Vasfında ol cemâlün zikr itdüğünü bu dil

Her kim işitse eydür li'llâhi derru kâ'il (K. 6/1)

"Bu dilin senin güzel yüzünü andığımı işiten herkes şöyle der: "Allah için ne güzel söz söyledi."

2.3. Karamanlı Nizâmî'nin Şairlik İle İlgili Oluşturduğu Benzetme Unsurları

2.3.1. Bülbül: Bülbül, klasik Türk şiiri açısından gerçek aşkı temsil etmesi noktasında oldukça önemlidir. O, sürekli olarak gül uğruna acı çeker, feryat eder (Pala, 1989, s.90-91). Karamanlı Nizâmî de kendisini bülbüle benzetmekte hatta bülbülden daha çok ah edip inlediğini ifade etmektedir. Şair, şiirinin muhtevasının ah etme, ağlama ve ıstıraptan oluştuğunu dile getirmektedir:

Şol denlü kıldı âh ile zârî Nizâmî kim

Benzer ki nâlesini anun 'andelîb ider (G. 34/5)

"Nizâmî onun için o kadar fazla ah edip inledi ki buna benzer inlemeyi (ancak gül için) bülbül yapar."

2.3.2. Nergis: Yunan mitolojisinde Narsis (Narkisos), kendini beğenmişliğin göstergesidir. Nergis, farklı kültür ve coğrafyalarda etkili olmuş mitolojik bir unsurdur. Nergis hikâyesi Doğu şiirinde farklı bir versiyonuyla ifade edilmiştir. Bir efsaneye göre "Gül ile Nergis" arasında bir aşk yaşanmıştır. Bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek haline dönüşmüş ve kıyamete dek ayrılık çekmeye mahkûm edilmiştir. Bütün bu efsânelerde nergis ile göz arasında benzerlik ilişkisi kurulduğu görülmektedir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin gözü nergise benzetilmiştir (Pala, 1989, s. 388).

Şaire göre nergis, hicran ve eziyet çekme yönüyle âşığa benzetilmiştir. Nergis, hasta ve sakat (' alîl ü sakîm) olarak düşünülmekte ve buna, nergisin, sevgilinin gözüne benzemek isteyişi ve onun güzelliğine olan aşkı sebep olarak gösterilmektedir. Âşık da sevgilinin gözü sevdasıyla varmış olduğu netice bakımından nergis gibidir; yani, onun gibi hastalıklı ve sakattır (Tolasa, 2001, s. 303).

Âşık, şair olarak düşünüldüğünde, sevgilinin güzellik unsurlarının övgüsünü misk kokulu mürekkebi ile yazan kişidir. Şair, tıpkı efsanedeki nergis gibi acı içindedir. Acı içinde söylenen sözler ise inci değerinde ortaya çıkmaktadır:

Zer devât ile zümürüd kalem ü müşk midâd

Tutduğu bu ki senün medhüni yazar nergis (K. 5/45)

"Nergis, altın divit, zümürüt kalem ve misk gibi kokan mürekkebi tutarak senin övgünü yazar."

Toldurur ağzını dürr ile seher-geh şebnem

Vasf-i zâtunda meger oldı suhan-ver nergis (K. 5/61)

"Nergis, zatının vasıflarını düzgün ve güzel ifade ettiği için şebnem, seher vakti onun ağzını inci ile doldurur."

2.4. Karamanlı Nizâmî'nin Etkilendiği, Beğendiğini Belirttiği, İsmi Andığı Şairler

Karamanlı Nizâmî *Divan'*ında Fars edebiyatından Hâcû-yı Kirmânî, Genceli Nizâmî, Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, Selmân-ı Sâvecî'den Türk edebiyatından ise Şeyhî ve Kemâl'den çeşitli vesilelerle bahsetmektedir. Karamanlı Nizâmî, bu şairlerden bazen övgü bazen kıyas maksatlı bahsetmiştir. Söz konusu edilen şairler şu şekilde sıralanabilir:

2.4.1. Hâcû-yı Kirmânî (ö. H. 753/M. 1352-53) : Hâcû-yı Kirmânî H. 689/M. 1290-91 yılında Kirman'da doğmuştur. Kaynaklarda belirtildiğine göre adı Mahmûd, mahlası ise "hâce" kelimesinin küçültmeli ismi olan "Hâcû"dur. Klasik Fars edebiyatının usta şairlerinden biri olan Kirmânî, gazel sahasında başarı göstermiştir. Şair, Fars edebiyatının zirve sanatçılarından Sa'dî ile Hâfız arasında köprü vazifesi görmüştür. Şiirlerinde kendine özgü yanları ağır basmakla birlikte kaside sahasında Senâî, Hâkânî-yi Şîrvânî, Zahîr-i Fâryâbî ve Cemâleddîn-i İsfahânî'den mesnevilerinde ise Firdevsî ve özellikle Nizâmî-i Gencevî'den etkilenmiştir (Tokmak, 1996, s. 521).

Karamanlı Nizâmî, Selmân-Sâvecî ile Hâcû-yı Kirmânî'nin şiirlerindeki ahenk ve düzeni görselerdi takdir edeceğini belirtmektedir:

Dürr gibi Nizâmî sözünün görse nizâmın

Tevsîmine tahsîn ide Selmân ile Hâcû (G. 93/8)

"Nizâmî sözünün inci gibi dizilişini Selmân-Sâvecî ile Hâcû-yı Kirmânî görselerdi beğenip takdir ederlerdi."

2.4.2. Nizâmî-i Gencevî (ö. H. 605/M.1209 ?): Biyografik kaynaklarda Nizâmî'nin hayatı ile ilgili kesin bilgiler bulunmamakta, doğum ve ölüm tarihi net olarak bilinmemektedir. Genel olarak şairin H.535-540 / M.1141-1145 yılları arasında doğduğu kabul edilmektedir. Nizâmî, İran'ın millî şairi olan Firdevsî'nin destansı/epik şiir türünü zirveye taşımakla kalmamış, manzum aşk hikâyelerinin en büyük ustası unvanını kazanmış, klasik Fars edebiyatında hamse (beş mesnevi yazma) türünün kuruculuğu unvanını elde etmiştir (Kanar, 2007, s. 183).

Şair, Genceli Nizâmî'ye atıfta bulunmuş, sözlerinin onu etkileyeceğini belirtmiştir. Şaire göre, usta bir şair olan Genceli Nizâmî, Nizâmî'nin şiirleriyle söylenebilecek en değerli sözün ifade edildiğini belirtecektir:

Nizâmî nazmunu görse Nizâmî -i Gence

Okurdu künc-i lahiden ki *temme fike makâl* (K. 4/48)

"Nizâmî'nin şiirlerini Genceli Nizâmî görseydi mezarının köşesinden "Söz sende tamamlandı" ifadesini söylerdi.

2.4.3. Sa'dî-i Şîrâzî (ö. H. 690/ M.1291-92): Klasik Fars edebiyatının zirve şairlerinden olan Sa'dî M. 1212 yılında Şiraz'da doğmuş ve M. 1291-92 yılında Şiraz'da vefat etmiştir. Sahip olduğu şöhrete rağmen Sa'dî'nin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Şair, gazel nazım şeklini müstakil bir edebî tür hâline getirmiş, manzum ve mensur eserler kaleme almıştır. Eserlerinde Farsçada yaygın olan atasözlerinden faydalanmış, didaktik unsurları ön plana çıkarmıştır. Sa'dî'nin özellikle *Gülistân* ve *Büstân* eserleri sadece Fars edebiyatıyla sınırlı kalmamış, Türk ve Urdu edebiyatlarıyla Batı dünyasında da önemli izler bırakmıştır (Çiçekler, 2008, s. 405).

Karamanlı Nizâmî, şiir ve nesir alanında zamanının Sa'dî-i Şîrâzî'si olduğunu belirtmektedir. Divanı ise tıpkı *Gülistân* ve *Bostân* eserleri gibi meşhurdur.

Sa'dî-i devrân benem devrümde nazm u nesir ile

Bâğ-ı hüsnündür Gülistân ile Büstânüm benüm (G. 74/8)

"Devrimde şiir ve nesirde, zamanın Sa'dî'si benim. Benim Gülistân ve Bostân'ım ise senin güzellik bahçendir."

2.4.4. Selmân-ı Sâvecî (ö. H.778 / M.1376-77): Kaynaklarda belirtildiğine göre İran'ın Sâve şehrinde dünyaya gelen Selmân, *Firâknâme* adlı mesnevisindeki kayda göre H. 709/M.1309-1310 tarihinde doğmuştur. Selmân, kaside sahasında Menûçihrî, Senâî, Evhadüddîn-i Enverî, Hâkânî-yi Şîrvânî, Zahîr-i Fâryâbî ile Kemâleddîn-i İsfahânî gibi şairlerden etkilenmiştir. Klasik Fars edebiyatı şairlerinden olan Selmân, gazel sahasında Sa'dî-yi Şîrâzî ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'yi takip etmiştir. Selmân, hem Fars edebiyatında hem de klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından örnek alınmış, şiirlerine nazireler yazılmıştır (Karaismailoğlu, 2009, s. 446).

Karamanlı Nizâmî, sevgilinin güzellik unsurlarını dile getirirken şiirindeki düzen ve estetik sayesinde Selmân-ı Sâvecî'ye yetiştiğini belirtmektedir:

Ben ol Nizâmî'yem ki kemâlinde vasfunun

Hüsn-i nizâm-i nazm ile Selmân'e irmişem (G. 79/5)

"Ben o Nizâmî'yim ki senin vasıflarının üstünlüğü ile şiirinin düzenindeki güzellikle Selmân'a yetişmişim."

2.4.5. Şeyhî (ö. H. 834/M.1431-32): XV. yüzyıl Türk edebiyatının önemli şairlerinden olan Şeyhî hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler yetersizdir. Germiyanogulları Beyliği'nin merkezi olan Kütahya'da H. 773-78/M. 1371-76 tarihinde doğan Şeyhî'nin adı biyografik kaynaklarda Sinan, Yûsuf Sinan ve Yûsuf Sinâneddin olarak gösterilmiştir. Hekim Sinan mahlasıyla meşhur olan Şeyhî, yaşadığı dönemde "Hüsrev-i şuarâ, pîşterîn-i şuarâ-yı Rûm, şeyhü'ş-şuarâ, emlahu'ş-şuarâ" gibi sıfatlarla anılmıştır. Klasik Türk edebiyatın kurucularından biri olduğu kabul edilen şair, *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Har-nâme* adlı eserleriyle mesnevi sahasının önemli şahsiyetleri arasında yer almıştır (Biltekin, 2010, s. 80).

*Divan'*ında Şeyhî'ye atıfta bulunan Nizâmî, şiirleri yönüyle kendisini ondan üstün görmüş ve onun kendisine ancak bir mürit olabileceğini ifade etmiştir:

Ey Nizâmî göricek nazmunı erbâb-ı nazar

Yaraşur sana mürid olmağa Şeyhî didiler (G. 16/7)

"Ey Nizâmî, şiirden anlayan nazar sahipleri senin şiirini görünce 'Şeyhî sana (bu sahada) mürit olmaya layıktır.' dediler."

2.4.6. Kemâl: XV. yüzyıl Türk edebiyatı tarihine bakıldığında Kemal adında şu isimlerle karşılmaktadır: Kemâl, Kemâl-i Zerd (Sarıca Kemâl), Kemâl Ümmî, Eğridirli Hacı Kemâl, Kemâloğlu ve Mevlânâ Kemâlî ve tekke şairi Kemâl Halvetî.⁷ Karamanlı Nizâmî'nin ismi zikredilen bu şairlerden hangisini kastettiğini kestirmek zordur.

Yukarıda zikredilen şairlerden Karamanlı olan tek şair Kemal Ümmî olarak bilinmektedir. Şairin yaşadığı yer olan Karaman, Karamanlı Nizâmî'nin yaşadığı yer ile aynı olduğu için Nizâmî'nin bu minvalde Kemal Ümmî'nin ismini andığı söylenebilir. Kemâl Ümmî'nin şiirleri dinî ve tasavvufî yoldadır. XV. yüzyıldaki tekke şairlerinden biri olarak bilinen Kemâl Ümmî, halk arasında efsaneleşen büyük dervişlerdendir (Ceylan, 2016, s. 250). Klasik Türk şiirinin bu yüzyılda önemli temsilcilerinden biri olan Karamanlı Nizâmî'nin söz konusu durumdan dolayı Kemal Ümmî'ye meydan okumak istediği söylenebilir.

Nizâmî'nin şiirleri Kemâl'in şiirleri ile kıyaslandığında şair kendisini ön plana çıkarmakta, Kemal adındaki şairin şiirlerini hakir görmektedir. Şair, *nizâm*, *Kemâl* ve *nazm* kelimelerini bir beyitte toplayarak paralel ve eş anlam yapılarla ahenk ve manayı örtüştürmeye çalışmıştır.

Nizâmî bî-nizâm itdi kelâmün

Kemâl-i nazm ile nazm-i Kemâlî (G. 107/8)

"Nizâmî, senin sözün ve şiirinin kusursuzluğu karşısında Kemal'in şiiri düzensiz oldu."

3. KARAMANLI NİZÂMÎ'NİN ŞİİR ANLAYIŞI

Her şair gibi Karamanlı Nizâmî'nin de şiir hakkında birtakım umumi kanaatleri bulunmaktadır. Bu kanaatlerin şairi yetiştiren bir kültürün ve bu kültürle şekillenen dünya görüşünün süzgecinden geçerek oluştuğu görülmektedir.

Bu bölümde Karamanlı Nizâmî'nin şiir hakkındaki mülahazaları iki kategoride ortaya konulmuştur. Birinci başlıkta, Nizâmî'nin şiir hakkındaki düşünceleri irdelenmiştir. İkinci başlıkta ise Karamanlı Nizâmî'nin şiiriyle ilgili oluşturduğu benzetme unsurlarına yer verilmiştir.

3.1. Karamanlı Nizâmî'nin Şiir Hakkındaki Değerlendirmeleri

Klasik Türk edebiyatının XV. yüzyıl şairlerinden Karamanlı Nizâmî, *Divan'*ında şiir ile ilgili görüşlerini sahip olduğu dünya görüşü çerçevesinde dile getirmiştir. Karamanlı Nizâmî'nin şiir ile ilgili değerlendirmeleri şu şekilde sıralanabilir:

3.1.1. Söz değerlidir: Belagat ilminde söz ve mana birbirlerini tamamlayan iki unsur olarak değerlendirilir. Söz, edebiyat ve şiirin temel unsuru, bir anlamda bedenidir. Mana ise, bu

⁷ Adı geçen şairler için bk. <http://teis.yesevi.edu.tr/> Erişim tarihi: 22.01.2020]

bedene kazandırılan ruh gibidir (Doğan, 2002, s. 48). Karamanlı Nizâmî'ye göre şairin sözü, sıradan sözler değildir. Bu sözlerin değerini ancak kelâm (söz) ehli insanlar takdir edebilir:

Değül bu ehl-i ma'ânî katında lâf-ı kabîh

Tahaddüs-i ne'am eydür bu hâle ehl-i makâl (K. 4/49)

"Sözden/manadan anlayanların nezdinde bu çirkin bir söz değildir. Söz ehli kişiler, bu hâl için nimetin/ihsanın habercisi derler."

Nizâmî, aşkı ifade eden sözlerinin sevgiliye layık olduğunu ifade etmiştir. Şiir, sevgilinin güzellik vasıflarıyla birleşerek bir ahenk oluşturur. Bu ahenkli sözler her daim sevgilinin kulağındadır:

Kulağında olsun ey dilber Nizâmî sözi kim

Yaraşur sîmîn-beden dilberlerün gûşındadır (G. 13/7)

"Ey gönül alan sevgili Nizâmî'nin sözü kulağında olsun. Zira onun sözleri gümüş tenli sevgililerin kulağına layıktır."

3.1.2. Şiir yazmak ilham işidir: Şiir her ne kadar bazı ilimlerin sonradan öğrenilmesi ile güzelleşip kemal bulsa da esasen bir yetenek, ilham işidir. Karamanlı Nizâmî, mucizeli şiir yazmasının kaynağını ilham ile ilişkilendirmiştir. Bu ilhamın kalbe taşınmasını ruhânî bir varlık olan melek ya da vahiy meleği Cebrâil gerçekleştirir:

Ey Nizâmî sana bu mu'ciz kelâmın nazmını

Hâtif-i gaybî mi ta'lîm itdi yâ Rûhu'l-emîn (G. 84/7)

"Ey Nizâmî, sana bu mucizeli şiirinin sözlerini gaybtan seslenir gibi haber veren bir melek mi yoksa güvenilir ruh adındaki Cebrail mi öğretti?"

3.1.3. Sevgilinin güzellik unsurları şairi konuşturur. Karamanlı Nizâmî, sevgilinin o yan bakışları ile dudaklarını yâd etmenin kendisi üzerindeki etkisini dile getirmektedir. Şiir yazmaya sebep olan sevgilinin güzellik unsurlarından gamze ile dua-yı seyf ve leb (dudak) ile dua-yı kadeh arasında anlam ilişkisi kurmuştur:

Nizâmî gamzen ile leblerünü yâd ideli

Du'â-yı seyfi okur gâh geh du'â-yı kadeh (G. 7/7)

"Nizâmî, senin göz ucuyla bakışın ile dudaklarını hatırladığımda gâh seyf duasını (kılıç duası) gâh kadeh duasını okur."

3.1.4. Her zerre gibi şiirin de bir sonu olmalıdır: Nizâmî'ye göre âlemdeki her zerre yok olacaktır. Şiirin de elbet bir sonu olacak ve şair de konuşamayacak duruma gelecektir:

Nizâmî nazmunu ağız ile hatm it

Ki kamu nesnenün sonı 'ademdür (G. 12/8)

"Ey Nizâmî, nazmunu/şiirini bitir; (neticede) her şeyin sonu yokluktur."

3.1.5. Şiir, akıcı ve canlıdır: Nizâmî'ye göre şiir tıpkı akıp giden bir su gibidir. Suya benzetilmesi, temiz ve duru olması yönüyledir:

Kara toprakça kadrün yok Nizâmî

Egerçi sözlerün âb-ı revândur (G. 15/9)

"Ey Nizâmî, her ne kadar sözlerin akarsu gibi akıcı olsa da senin kara toprak kadar bir değer yoktur."

Karamanlı Nizâmî, şiir söylemesine sevgilinin ilham kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarının şiirlerini güzelleştirdiğini ve bu sayede şiirlerinin güzel, özgün ve akıcı görüldüğünü söylemektedir. Şair, beyitte kad ve revân ile 'âriz ve ter kelimeleri arasında benzerlik ve anlam ilişkisi kurmuştur:

Hemîşe 'âriz u kaddi sıfâtıdır zikrün

Nizâmî nazmun anun-çün revân u ter görünür (G. 32/6)

“Nizâmî, her zaman (şiiirlerinde sevgilinin) yanakları ve boyunun vasıflarını dile getirmektesin. Bundan dolayı şiiirin akıcı ve taze görünür.”

3.1.6. Şiiir, kısa ve öz olmalıdır: Karamanlı Nizâmî'ye göre şiiirin en önemli unsurlarından olan söz uzatılmamalıdır. Nizâmî, sözü uzatmanın akıllı kişilerde başağrısına sebep olacağını belirtmektedir:

Çün zâtı vasfa sığmaz ey dil sözi uzatma

K'ola sudâ'a müncer hatm eyleyüp 'du'â kıl (K. 6/45)

“Ey gönül onun zâtı/şahsı (layıkıyla) ifade edilemez dolayısıyla sözü uzatma çünkü bu durum akıllı kişilerde baş ağrısına neden olur.”

3.1.7. Şiiir oluşturma safhasının remzi kalemdir: Klasik Türk şairleri, kalemle ilgili dikkat çekici benzetmeler yapmışlardır. Bu bağlamda kamyş kalemin boyu, koyu rengi, yazarken çıkardığı ses, ucunun (dilinin) yarıılması, başının tıraşlanması, tıraşlandığında içinden çıkarılan nâl adı verilen saz, ucundan mürekkep akıtması gibi hususlar şiiirlere konu olmuştur. Şairler, teşhis ve teşbih sanatları vasıtasıyla şiiirlerinde zengin çağrışımlar oluşturmaya çalışmışlardır (Doğan, 2002, s. 63).

Karamanlı Nizâmî, “kalem” redifli gazelinde sevgilinin güzellik unsurlarının şiiir yazma sanatında ilham kayanağı olduğunu belirtmektedir. Gazelde şair, sevgilinin kaş, vücut, kirpik gibi güzellik vasıflarını teşhis ve teşbih yoluyla ifade etmekte, kalemin/şairin sevgilinin vasıflarını yazmada yetersiz kaldığını belirtmektedir:

Buldı çün defter-i hüsnün yazmağa fermân kalem

Kaşlarun tuğrası vasfın eyledi 'unvân kalem (G. 77/1)

“Kalem, senin güzellik defterini yazmaya ferman bulunca kaşlarının tuğrasının vasfıyla unvan aldı.”

Yazmadı hüsnün gibi bir nüsha-i dil-keş dahi

Gerçi çok tahrîr idüpdür defter ü divân kalem (G. 77/2)

“Her ne kadar kalem, çok sayıda defter ve divan yazmışsa da henüz senin güzelliğin gibi gönül çekici bir nüsha, yazmamıştır.”

Hüsnünün vasfını yazmağa irişmez husrevâ

Bahr hibr olup olursa müddet-i devrân kalem (G. 77/3)

“Ey padişah! Dünya var olduğu sürece deniz mürekkep olsa kalem senin güzellik unsurlarını yazamaz.”

Nakşunun sevdâsı ile tutmuş idi ins ü cân

Yazmadan levh-i vücûda nakş-i ins ü cân kalem (G. 77/4)

“Kalem, insan ve cinin resmini vücut levhasına yazmadan önce insan ve cin taifesi, senin resminin aşkına tutulmuştu.”

Hattunun vasfın gönül levhine tahrîr itmege

Mukle-i çeşmüm devât idinmişem müjgân kalem (G. 77/5)

“Yüzündeki ayva tüylerinin niteliklerini, gönül levhasına yazmak için göz bebeğimi divit, kirpiğimi de kalem edinmişim.”

Hüsnünün vasfın Nizâmî yazmağa kılsa şürû'

Cân u dilden dil diler kim defter ola cân kalem (G. 77/6)

“Nizâmî, senin güzellik unsurlarını yazmaya başlarsa; gönül defter, can da kalem olmayı can u gönülden ister.”

Şair, sevgilinin güzellik unsurlarından la'l gibi kırmızı dudağının lezzetiyle kaleminin ucunun yarıldığını ifade etmektedir. Beyitte kalem teşhis edilmiş, zengin anlam çağrışımları oluşturulmuştur:

Lezzetinden iki yarıldı zebânı kalemün

Leb-i la'lün sıfatın tâ ki getürdüm kaleme (G. 104/7)

"Senin kırmızı dudağının niteliğini yazdığım da dudağının zevkenden kalemin dili (ucu) ikiye ayrıldı."

3.1.8. Sevgilinin güzellik unsurlarını ifade etmek için gazel yazmak uygundur:

Karamanlı Nizâmî, şiir hakkında yaptığı umumi kanaatler yanında nazım şekillerinden olan gazel şeklini önemseyen görüşler de ileri sürmüştür:

Bir gazel gözleri vafında didüm kim yiridür

Ger ide çeşm-i beyâzında muharrer nergis (K. 5/24)

"Nergis, eğer beyaz gözlerinin niteliklerini tanımlayan bir gazel yazarsa yeridir, dedim."

3.1.9. Ezgiyle okunan şiir gönlü elem ile doldurur: Klasik Türk şiirinde bezm ve eğlence

hayatı etkinliklerinde mutrip, çalgı çalan, çalgıcı ve şarkı okuyan kişidir (Devellioğlu, 1997, s. 694). Karamanlı Nizâmî, mutrip tarafından nağmeli okunan bir şiirin gönülde yakıcı bir etki oluşturacağını dile getirmektedir:

دفتر شود ز گفته مطرب بخون دل

شعری اکر بنغمه بخواند ز دفترش

Defter şevved zi-gofte-i mutrib be-hûn-ı dil

Şi' rî eger be-nağme be-hâned zi-deftereş (FG. 11/8)

"Mutrip eğer onun defterinden/kitabından ezgili bir şiir okursa, defteri gönül kanıyla dolar."

3.2. Karamanlı Nizâmî'nin Şiiri ile İlgili Oluşturduğu Benzetme Unsurları

3.2.1. Altın: Karamanlı Nizâmî sözlerinin altın gibi kıymetli olduğunu ancak sevgilinin onun sözlerine itibar etmemesinden yakınmaktadır. Sevgilinin saçları şekil yönünden halkaya benzetilmiştir. Ayrıca saç halkası ile altın küpe arasında anlam ilişkisi kurulmuştur:

Sözüm altın küpe olduğunun assısı ne dost

Geçürür halka-i zülfi gibi çün gûşdan uş (G. 50/4)

"Sevgili, sözümü saç halkası gibi bu kulaktan geçiririr. Bu durumda sözümün altın küpe olmasının ne önemi var?"

3.2.2. Cevher (Gevher)/Şeker: Klasik Türk şiirinde sevgilinin değerli oluşu ile ilişkilendirilen cevher şairler tarafından çokça başvurulan benzerlik unsurlarından biridir (Pala, 1989, s.103-104). Karamanlı Nizâmî, sevgilinin dudağı ile şeker, dişi ile cevher arasında benzerlik ilişkisi kurarak söz sanatlarından leff ü neşre yer vermiştir. Şiir yazmanın ilk safhası sevgilinin güzellik unsurlarıdır. Bu unsurları dile getiren şiirler şeker gibi tatlı, cevher gibi kıymetlidir.

Ol leb ü dendânu şerh itmez Nizâmî nazm ile

Tâ ki şi'rin şekker-âmîz ü güher-rîz eylemez (G. 42/7)

"Nizâmî, şiirini şekerle karıştırmadan ve şiirine cevher saçmadan o dudak ve dişinin vafını şerh edemez."

گفته نظم نظامی ز چه شیرین باشد

دایما وصف لب لعل تو گوید ز انست

Gofte nazm-ı Nizâmî zi-çi şîrîn bâşed

Dâyimâ vaf-ı leb-i la'l-i tu gûyed z'ânest (FG. 2/7)

"Denir ki Nizâmî'nin şiiri neden [bu kadar] tatlıdır? Bunun nedeni onun her zaman senin [sevgilinin] kırmızı renkli la'l taşı gibi olan dudağını vasfetmesidir."

3.2.3. Misk/La'l: Nâfe-i Çîn, misk ahusunun göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur. Bu yapı miskin (güzel kokunun) ana maddesidir (Pala, 1989, s. 377). Şair, sevgilinin siyah saçları ile misk arasında anlam ilişkisi kurmaktadır. Aynı şekilde sevgilinin kırmızı dudakları ile bir yakut cinsi olan la'l taşı hem renk hem de parlaklık yönüyle birlikte anılmıştır. Karamanlı Nizâmî, sevgilinin güzellik unsurlarından dudak ve saçtan bahseden şiiriyle misk ve la'l arasında anlam ilişkisi kurmuştur:

Leb ü zülfün sıfatın yazsa Nizâmî sanemâ
Nâfe-i Çîn saçılır la'l-i Bedahşân dökülür (G. 31/7)

"Ey put gibi güzel sevgili, Nizâmî senin dudak ve saçının vasfını yazsa Çîn miski saçılır ve kırmızı renkli Bedahşân yakutu dökülür."

Leb ü dendânunun vasfın Nizâmî nazm itdükce
Nice hoş neşr ider görseñ cihâna la'l ile lü'lü (G. 92/7)

"Nizâmî, şiirinde senin dudak ve dişinin vasıflarını yazdıkça görseñ dünyaya ne hoş lal ve inci saçar."

Klasik Türk şiirinde misk kokusuyla birçok benzetmelerde konu olmuştur. Özellikle sevgilinin güzellik unsurlarından ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları misk ile ilişkilendirilerek dile getirilmiştir. Klasik Türk şiirinin hayal dünyasında özellikle sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazar olarak tasavvur edilir. (Pala, 1989, s. 352-353). Karamanlı Nizâmî'ye göre şiir, misk gibidir. Şairin yazdığı şiirler diğer şairlerin kapısının eşğine kadar ulaşmıştır:

Şi'rün Nizâmî kadrle şu'arâya ire kim
Ol âstâne 'arz ola bu dâstân-ı müşk (G. 66/8)

"Nizâmî'nin şiiri, şairlere hakkı ile ulaşsın ki bu misk kadar güzel olan destan, o şairlerin eşğine kadar ulaştırılmıştır."

3.2.4. Çadır/Şemsiye: Karamanlı Nizâmî, şiirini çadır ve gölgelik/şemsiye olarak tasavvur etmiştir. Bu kavram aslında padişahın başı üzerinde tutulan süslü gölgelik anlamındadır. Ayrıca çetir, gökkubbe anlamında da kullanılmaktadır (Pala, 1989, s. 116). Beyitte sözü kısa ve özlü söylemek gerektiği ve gereksiz ayrıntıya boğmaktan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Şair, söz şemsiyesinin ipini gereksiz ayrıntılarla uzatmanın gönüllere usanma, sıkıntı ve hüznün vereceğini belirtmektedir:

طناب چتر سخن را مکن دلا اطناب
که تا بخاطر عاطر رسد گزند و ملال

Tınâb-ı çetr-i suhen-râ me-kon dilâ ıtnâb
Ki tâ be-hâtır-ı 'âtır resed gezend u melâl (K. 4/50)

"Ey gönül, söz şemsiyesinin ipini gereksiz yere uzatma ki senin o hoş kokulu zihnine bir sıkıntı ve hüznün gelmesin."

3.2.5. Gül: Karamanlı Nizâmî, şiirini hoş kokulu gül olarak tasavvur etmiştir. Aşkın ülkesi olarak tanımlanan güle güzel koku veren de sevgilinin vasıflarıdır:

Vireli nazmına Nizâmî nizâm
Vasfun ile oldı perâkende gül (G. 72/9)

"Nizâmî, sevgilinin güzellik unsurlarıyla şiirine düzen verdiğinden beri etrafa gül (kokusu) dağıldı."

3.2.6. Tuzak: Karamanlı Nizâmî, şiirini sevgiliyi avlayan bir tuzak olarak tasavvur etmiştir. Şair, sevgiliyi şeker çiğneyen bir papağana benzetmiş, şekerle beslenen papağını avlamak için kurulan tuzağa da şeker tanesini saçmıştır:

Nazm dâmına şeker saçdı Nizâmî dâne
Ki meger sayd ide sen tûtî-i şekker-şikeni (G. 120/10)

"Nizâmî, papağan gibi şeker çiğneyen/tatlı sözler söyleyen sen güzeli avlamak için nazm"

tuzağın/ağına şeker tanesi saçtı.”

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatının XV. yüzyıl şairlerinden Karamanlı Nizâmî, şair ve şiir ile ilgili düşüncelerini daha çok *Divan*'ında kasidelerinin fahriye bölümlerinde ve gazellerinin mahlas beyitlerinde ifade etmiştir. Ayrıca şair az da olsa diğer poetik şiirlerinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Bu çalışmada Karamanlı Nizâmî'nin şair ve şiirle ilgili değerlendirmeleri ele alınmıştır. Birinci ana başlıkta Karamanlı Nizâmî'nin şair anlayışından, bir şairin sahip olması gereken vasıflardan, şairle ilgili yaptığı benzetmelerden ve etkilendiği, beğendiği şairlerden söz edilmiştir. Bu bağlamda Karamanlı Nizâmî'ye göre her şair fıtratına uygun şiirler söyler. Ancak genel anlamda şairler rindane olmalıdır. Dolayısıyla şair kibre kapılıp kendisini övmemeli ve alçakgönüllü olmalıdır. Şairin sözünün yalan olduğunu ifade eden Karamanlı Nizâmî, şairlerin şiirlerinde Allah'a şükretmeleri gerektiğini belirtmiştir. Şairlik mesleğinde gaye dünyada bir iz bırakmak olmalıdır. Bu iz ise şairin şiirlerinin dilden dile söylenmesi ile gerçekleşebilir. Bunun için şairlerin güzel sözler söyleyebilme kabiliyetine sahip olmaları, söz sanatlarında âdetâ meydan okuyacak kadar yetenekli olmaları gerekir.

Karamanlı Nizâmî, zaman zaman kendisini yani aşığı şair ile özdeşleştirip acı çekmesi, ızdırap içerisinde olması gibi bakımlardan divan şiirindeki nergis ve bülbüle benzetir. Ayrıca şiirlerinde ismini zikrettiği; klasik Fars edebiyatından Nizâmî-i Gencevî, Selmân Sâvecî, Hâcû-yî Kirmânî, Sa'dî-i Şîrâzî ile Türk edebiyatından çağdaşı olan Şeyhî ve Kemâl gibi şairler aynı zamanda ideal şair örnekleridir.

İkinci ana başlıkta Karamanlı Nizâmî'nin şiir anlayışına değinilmiştir. Şairin, daha çok şiirin nasıl olması gerektiği hususundaki düşüncelerine yer verilmiştir. Karamanlı Nizâmî, şiir ile ilgili benzetmelerden hareketle zengin çağrışımlar oluşturmuştur. Teşbih ve istiare yoluyla şiire dair yaptığı benzetmelerde şiiri altın, cevher, şeker, misk, şemsiye, gül ve tuzak gibi unsurlara benzetir.

Ona göre şiir söylemek ilham işidir. Bu ilham ile oluşturulan şiirlerdeki her bir sözcük kıymetlidir. Sözcüğün kıymeti ise şairin onu nasıl kullandığı ile yakından alakalıdır. Şiirin akıcı ve canlı olması gerektiğini belirten Karamanlı Nizâmî, şiirin aynı zamanda kısa ve öz olması gerektiğini ifade eder. Şiir, şairlerin sevgiliye ait güzellikler karşısında konuşmasıdır. Dolayısıyla şiir, güzeli ve güzelliği ifade etme yoludur. Âlemdeki bütün güzelliklerin fani olduğunu söyleyen şair, bu güzelliği ifade etmede kullanılan şiirin de fani olduğunu belirtir. Ayrıca Karamanlı Nizâmî'ye göre ezgiyle okunan şiirler gönlü elemle doldurur.

Karamanlı Nizâmî'nin şair ve şiir ile ilgili ortaya koyduğu düşüncelerden hareketle XV. yüzyılın poetikasına ait bir nebze de olsa fikir sahibi olmak mümkündür. Bu yüzyıldaki diğer şairler üzerine yapılacak çalışmalar neticesinde XV. yüzyıl Divan şiirinin poetikasının belirleneceği kanaatindeyiz.

SUMMARY

The poetics of classical Turkish poetry are tried to be determined by the poems in the works of poets. These works include words and integrations used in exchange for the poet/poem, the considerations a poet must have, and the analogy elements associated with the poet/poem. In addition, it is possible to see the poet's view of the art environment of the period in which they lived and their views about other poets. In the centuries-long development of Classical Turkish Poetry, each poet has a unique style and poets have written works with this style. Based on the works created by poets, we can reveal their view on poets and poetry. The subject of this article,

as well as the poetics of Karamanlı Nizami, is an important part of the poet's conception, we have a review of the text in our court has been tried to determine.

There is little information about the life of the poet who was a XVth century poet and was introduced as Nizami-i Karamani in the sources. The tezkires contain very short and ambiguous information about the poet's life. It is estimated that the poet was born between 1435-1440. His father is Mullah Veliyuddin, a well-known governor of Konya. Nizami, who received his primary education from his father, then went to Iran to study science. Nizami, a poet belonging to the last period of Karamanoğlu Principality, returned to Karaman after completing his education. He presented a eulogy to Ibrahim Bey, who was governor of Karaman at the time. When one looks at his poems in the Divan, it is seen that the eulogy was presented to the Karaman gentlemen named Pir Ahmed Bey and Kasım Bey. He also wrote the "daffodil" rhymed eulogy in his Divan on behalf of Mehmed II. Sources talking about Nizami report that he died on his way to Istanbul on the call of Sultan Mehmed II through Grand Vizier Mahmud Pasha. There is no information about the date of death of Nizami, who died at a young age. However, it is now revealed that the poet died before 1473, based on his only known work, the Divan.

Karamanlı Nizami, one of the most important poets of the XVth century, expressed his views and thoughts about the poet and his understanding of poetry in the fahriye sections of his eulogies in his Divan, the makta/mahlas couplets of his ghazals, and other couplets or bends of poetic quality. Karamanlı Nizamî, after expressing his views on the poet and poetry, made use of poetic texts (couplet, verse, bend), and included parables about poet and poetry. In this context he also established a similarity relationship with concepts such as daffodil and nightingale for poet and poetry, gold, ore, musk/la'l, muciz, sugar, tent/canopy, rose and trap for poems.

This work consists of three parts: the first part gives information about the life and literary personality of Karamanlı Nizami. In the second part, general views, parables and poets whose name he commemorates and who influenced him are mentioned in Karamanlı Nizami Divan. In the third part, Karamanlı Nizami's views on poetry and his parables about poetry are mentioned.

Karamanlı Nizami's understanding of the poet can be reached with the following conclusions:

1. The poet does not praise himself.
2. The poet's words are in accordance with his nature.
3. The poet should be humble.
4. Poet is a person who falls from language to language.
5. The poet is incapable.
6. One of the qualities of poet is that he is a crying, moaning person.
7. Poet, his word is a lie.
8. The poet should not say worthless words.
9. The poet does not expect in return for the poem he writes.
10. The poet is rindan.
11. A poet is a person who tells beautiful poetry.

Karamanlı Nizami likened the poet to narcissus and nightingale. The poet mentioned the names of poets from Classical Persian Literature such as Nizami-i Gencevi, Selman Saveci, Hacu-Yi Kirmani, Sa'di-i Shirazi in his poems. In Turkish literature, he referred to the names of his contemporaries, Şeyhi and Kemal poets.

The second main title refers to Karamanlı Nizami's understanding of poetry. The poet has

given more thought to what poetry should be like. In addition, Karamanlı Nizami created rich connotations based on parables related to poetry. Karamanlı Nizami's understanding of poetry can be reached with the following conclusions:

1. Promise is valuable.
2. Writing poetry is inspiration.
3. The elements of beauty belonging to the lover are the active element in writing beautiful and effective poetry.
4. Poetry is fluent and lively.
5. Like every particle, the poem must have an ending.
6. The symbol of creating poetry is the pen.
7. Poetry should be short and concise.
8. It is appropriate to write an ode to express the lover's beauty elements.
9. The poem recited with melody should be heart burning.

Karamanlı Nizami made parables about poetry through parable and metaphor. The poet attempted to create rich connotations by associating the poem with elements of gold, ore, sugar, musk, umbrella, rose and trap.

It is possible to have some idea about the poetics of the XVth century by examining Karamanlı Nizami's ideas about the poet and poetry. Other poets in this century as a result of studies on we believe that the poetics of XVth Century Divan poetry will be determined.

KAYNAKÇA

- Arı, A. (2005). Şeyh Gâlib'in poetikası. *Osmanlı Araştırmaları*, Mehmed Çavuşoğlu Armağanı-2, 26 (26), 53: 51-72. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10952/130899>.
- Aristoteles (2017). *Poetika-şiiir sanatı üzerine*. (Akderin F, Çev.). İstanbul: Say Yay.
- Bayram, Y. (2016). Divan şairinin şiirle ilgili benzetme ve istiareleri. *Mavi Atlas*, 7: 1-35. doi: [org/10.18795/ma.60429](https://doi.org/10.18795/ma.60429).
- Bilgin, A. A. (2001). Karamanlı Nizami. *İslâm ansiklopedisi* (C. 24, s.453-454). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Biltekin, H. (2010). Şeyhî. *İslâm ansiklopedisi*. (C.39, S.80-82). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Coşkun, M. (2011). Klasik Türk şairinin poetikası üzerine. *Bilig*, 56: 57-80. Erişim adresi: <http://bilig.yesevi.edu.tr/sayi-56-kis-039-11.html>
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şîrâzî. *İslâm ansiklopedisi*. (C.35 S.405-407). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Develliöğlü, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, M. N. (2002). *Fuzûlî'nin poetikası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Erkal, A. (2018). *Dîvân şiiiri poetikası (17. Yüzyıl)*. Ankara: Altnordu Yay.
- Güleç, İ. (2018). *Şiiir, şair ve peygambere dair*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gümüş, K. S. (2019). Yûsuf Hakîkî Baba'nun şair ve şiir anlayışı. *SUTAD*, 46: 153-177. doi: [org/10.21563/sutad.556177](https://doi.org/10.21563/sutad.556177).
- Gür, A. & Koçakoğlu, B. (2009). Yeni Türk edebiyatında kaynak olarak poetika. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4: 79-187. doi: [org/10.7827/TurkishStudies.541](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.541).
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî hayatı, edebi kişiliği ve Divanı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- İsen-Durmuş, T. I. (2007). Fahriyeler ışığında Osmanlı şiirinde ideal şairin portresi. *Bilig*, 43: 107-116. http://bilig.yesevi.edu.tr/shw_artcl-1227.html.
- Kanar, M. (2007). Nizamî-yi Gencevî. *İslâm ansiklopedisi*. (C.33 S.183-185). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Karaismailoğlu, A. (2009). Selmân Sâveci. *İslâm ansiklopedisi*. (C.36 S.446-447). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Karataş, T. (2009). Poetik düşünüşün klasik şiirde dile getirilişi: Bâkî Divânı örneği. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi* (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), 39: 449-457. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2878/39656>.
- Kaya, B. A. (2020). *Necâti Bey'in poetikası (şiir ve şair anlayışı)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Kersu, B. (1992). *Nizami Divanı'nda sevgilide güzellik unsurları* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim, Erişim tarihi: 2019.10.10. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Şu'ârâ-suresi/224-226-âyet-tefsiri>.
- Okay, O. (2011). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Öntürk, T. (2016). Sünbül-zâde Vehbî Divanı'nda şiir ve şair ile ilgili düşünceler. *İdil*, 5 (26): 1743-1762. doi: [10.7816/idil-05-26-09](https://doi.org/10.7816/idil-05-26-09).
- Öztoprak, N. (2005). Rûhî'nin şiir anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12: 101-136. doi: [10.24058/tki.162](https://doi.org/10.24058/tki.162)
- Öztoprak, N. (2006). Rûhî'nin şair anlayışı. *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII: 93-122. http://english.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanl%C4%B1_sy28/2006_c28_OZTOPRAKN.pdf
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Dîvân şiiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Savran, Ö. (1996). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı'ndan seçme gazeller ve bugünkü Türkçesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi: Şanlıurfa.
- Savran, Ö. (2013). Türk Edebiyatı isimler sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/karamanli-nizmi-nizamii-karamani> Erişim tarihi: 22. 03. 2020.
- Sazyek, H. (2000). Yeni Türk edebiyatında manzum poetik metinler. *Türk Dili Dergisi (Basılı Kaynak)*, 577: 10-22.
- Somunkıran, R. (1994). *Nizami Divanı'ı tahlili* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi: Elazığ.

- Tokmak, A. N. (1996). Hâcû-yi Kirmânî. *İslâm ansiklopedisi*, (C.14, s.520-521). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Tolasa, H. (1982). Divan şairlerinin kendi şiirleri üzerine düşünce ve değerlendirmeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Basılı Kaynak)*, 1: 15-46.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası*. Ankara: Akçağ Yay.
- Turpcu, F. (2016). *Karamanlı Nizâmî Divanı'nın yeni bir nüshası (metin-nesre çeviri-tıpkıbasım)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi: İstanbul.